

Анотація

Тексты В. Симоненко претерпевали разнообразные искажения, многие из которых не исправлены до сих пор. В статье рассмотрены преимущественно малоизвестные и неизвестные произведения поэта с точки зрения эволюции стиля, в частности и в силовом поле дихотомии город / село.

Ключевые слова: дихотомия город / село, текст, стиль, эволюция, художественное мастерство.

Summary

The texts V. Simonenko suffered varied distortion, many from which are not corrected hitherto. In article are considered mainly little-known and an unknown making the poet with standpoint of the evolutions stiletto, in particular to dichotomies city/village.

Keywords: dichotomy city/village, text, style, evolution, artistic skill.

УДК 821.161.1–31

Регуш Ю.С.,
аспірантка,

Бердянський державний педагогічний університет

РОМАНТИЧНИЙ ПЕЙЗАЖ У ТВОРАХ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

Аналізуючи життєвий та творчий шлях Якова Івановича Щоголева, визначаючи його місце в літературному процесі XIX ст., науковці досліджували різні грані й аспекти творчості митця: П. Куліш “Первоцвіт Щоголева і Кузьменка (Слово от іздателя)” [6], С. Єфремов “Яків Щоголів” [2], М. Сумцов “Щоголев (Яков Іванович)” [13], М. Зеров “Непривітний співець (Я.Щоголів)” [3], А. Каспрук “Яків Щоголів. Нарис життя і творчості” [5], А. Погрібний “Яків Щоголів. Нарис життя і творчості” [11], М.П. Бондар “Яків Щоголів” [1], О.А. Лапко “Художня функція образу природи в поезії Якова Щоголева” [8], О.А. Лапко “Релігієсофське осмислення буття людини в поезії Якова Щоголева” [7] та інші. Усі дослідники наголошували на своєрідності та неповторності поезії Якова Щоголева, надаючи їй великого значення у формуванні української літератури XIX століття.

При різноманітності наукових розвідок у літературознавстві ще існує низка питань щодо творчості Якова Щоголева, які залишаються не до кінця висвітленими. Так, важливим для розуміння особливості творчої манери письменника є питання провідних мотивів його поезії. До основних мотивів творчості Якова Щоголева належить тема природи, яка проходить крізь увесь поетичний доробок митця, а сам поет постає майстром пейзажної лірики. У зв'язку з цим **метою** нашої студії є дослідження особливостей романтичного пейзажу у творчому доробку Якова Щоголева.

Як суспільно-історичне явище український романтизм, маючи спільні тенденції із європейським романтизмом, великою мірою був зумовлений своєрідними умовами суспільно-політичного й культурного життя України кінця XVIII – початку XIX ст. Інтерес до народної поезії, до минулого своєї країни, висока оцінка недооцінених сторінок історії, інтерес до внутрішнього світу особистості, любов до природи – це ті основні

моменти, які сприяли утвердженню українського романтизму як провідного напрямку першої половини XIX століття. М. Яценко [15, 239] визначає такі головні особливості українського романтизму: симбіоз просвітницьких і романтичних ідейно-естетичних комплексів; зосередження уваги на проблемі літературної мови; висунення на перше місце як ідейно-естетичної основи нової літератури народної поезії; велика роль в усіх літературних родах національно-історичної тематики; ідеалізація патріархальних відносин та наявність релігійної свідомості. М. Наєнко наголошує на тому, що в романтиків “уперше в історії літератури виявилось захоплення природою, людиною та суспільною історією лише в їх чуттєвому вираженні” [10, 79–80].

Традиції романтиків знайшли відгуки й у творчості Якова Івановича Щоголева. Численні літературознавчі характеристики поетичної діяльності митця можна узагальнити словами П. Куліша, які він проголосив ще у 1860 році: “...яко поет правдивий, а не підспівач, має він у своєму голосі щось праведно своє, – якусь власну повагу й красу, котрої ні в пісні народній не покажеш, ні в Шевченкових віршах не догледити; не чуже-бо добро він собі присвоїв, а своїм даром нас чарує...” [6, 302].

Поезію Якова Щоголева дослідники вважають продовженням традицій романтизму. Ще С. Єфремов писав, що “в поезії Щоголева ми стрінемо і романтичні нотки з часів молодого віку, і реалістичні малюнки пізніших літ, і гарні ліричні п'єски на зразок народної пісні...” [2, 309]. Свою творчу діяльність поет починає як романтик, вірші Якова Щоголева цього періоду засвідчують про творче використання здобутків української та світової літератури й фольклору. Романтичні твори Яків Щоголев писав переважно на історичні мотиви, а також захоплювався описами рідної природи. У поезію 70–90-х роках поет доносить чимало мотивів ранньої романтичної лірики (козацьке минуле рідного краю, природа тощо).

У поезії Якова Щоголева можна виділити кілька мотивів, які він розробляв протягом усієї творчості. Одним із таких основних мотивів є замилювання рідною природою, що належить до найкращих сторінок творчості поета. Романтики, на думку О. Маленко [9, 2–3], вносять у розуміння природи живу повноту, рух, енергію, теплоту, сентиментальність. Людина епохи романтизму, як зазначає Л.А. Софронова [12, 485–486], завжди прагнула до природи, у якій живо, все переплетено, ніщо не існує поза зв'язком зі всім світом та все пронизано духом. Наділена духовністю природа виводить людину у космос романтичних ідей, наближає до гармонії світобудови, до її таємниці. Для романтиків природа стала органічною складовою внутрішнього світу героїв, відображенням їх психологічних та емоційних станів. Герой романтизму завжди шукає усамітнення на лоні природи. Романтичному пейзажу притаманне паралельне зображення природи й людини, зіставлення людських переживань із природними явищами, характерний принцип психологічного паралелізму – контрастне протиставлення або порівняння картин природи з емоційним станом героя. Романтичного поета не цікавить конкретизація місцевості, найчастіше увага зосереджується лише на світлових, кольорових та звукових ефектах, але саме у романтичному пейзажі замість загального поняття “дерево” з'являються назви конкретних дерев. Продовжувач традицій романтизму, Яків Щоголев досить часто

вводить у свої поезії яскраві описи природи, на лоні яких розгортаються події, пейзаж у творах письменника гармоніює із переживаннями героя, допомагає виразніше розкрити психологічний стан людини або виступає контрастом до її настрою.

Для Якова Щоголева краєвиди рідної Слобожанщини були найчарівнішими у світі. М. Сумцов зазначав: “За для Я.І. Щоголіва завжди ріднесеньким краєм, де він родився, в якому був і мріяв провести останні свої дні – це Слобожанщина, особливо Охтирщина по водозливу Ворскли” [Цит за: 14, 8]. Не дарма своїм збіркам він дав назви, продиктовані любов'ю до рідної землі, – “Ворскло”, “Слобожанщина”. Поезію цього типу можна поділити на два різновиди: твори суто пейзажного змісту, та твори у яких через змалювання природи постають якісь проблеми, роздуми, міркування поета, його погляди на буття людини у світі.

Неохопні оком степові рівнини, річка з берегами, луки, поля, дороги – все це стає об'єктом змалювання у суто пейзажних поезіях Якова Щоголева. До них слід віднести такі як, “Весна”, “Степ”, “Вечір”, “Зимовий ранок”, цим поезіям властива динаміка звукових та зорових деталей. Поет настільки майстерно передає пейзаж, змальовуючи кожну деталь, що картина природи яскраво постає в уяві читача. Так, у поезії “Вечір” подається опис зимового вечора, коли на дворі віє завірюха:

<i>Вечоріє і темніє, По землі лягає мла І не зійде срібний місяць:</i>	<i>Хмара небо затягла... Подивись, як замітає Сніг і церкву і село [14, 117].</i>
--	---

Поезія “Весна” подає змалювання чудової весняної природи, яку поет порівнює із раєм: “Ще потепліша і будуть вкриватися / Листом зеленим луки;/ З чистої річки почнуть підійматися / Темні пучечки куги./ ...Може жадаєш в раю побувати,/ Так не барись і рушай / В лісі веселую зорю стрівати:/ Там ти побачиш той рай!” [14, 95].

У поезії “Степ” Щоголев оспівує розкішну красу пейзажного українського степу, перед нами постає картина літнього степу, автор тонко передає усі порухи вітру, порівнюючи степ із бурхливим морем:

<i>...сонце сяє, Вітер з травками говоре, Перед мною і за мною Степ колишиться, як море;</i>	<i>А затихне вітер буйний, – Степ, мов камінь, не двигнеться І, як килимом багатим, Весь квітками убереться... [14, 105].</i>
--	---

Жодної пори року не оминає Яків Щоголев у любовному змалюванні рідних степових ландшафтів (“Зимній шлях”, “Весна”, “Травень”, “Літній ранок”, “Осінь”, “Листопад” та ін.). Осінній пейзаж зображений у поезії “Листопад”, поет змальовує пізню осінь, замирання природи, холод та дощ:

<i>...Морозний вітер в гай і ліс Подув з холодних міст, І нещадно з дерева обніс Червоножовтий лист.</i>	<i>І високе небо в ті часи, Немов цинковий дах, І стигнуть краплі від роси, Як сльози, на гілках [14, 115].</i>
--	---

Замилування чудовим літнім ранком оспівується й у поезії “Літній ранок”: “Тепле сонце встало пишно; / Одягається розкішно / В яр і золото долина... / ...із-

під неба / Пісня жайворонка ллється, / То привіт тобі несеться! / Подивися на рослину: / Кожну квітку і травину / Криє Божая сльозинка – / Діамантова росинка / Вітерок на тебе дише / Джерекгелями колише...” [14, 112–113].

У своїх пейзажних поезіях Яків Щоголев зумів засобами слова передати звукові, кольорові, дотикові відчуття, виступив знавцем та любителем рідної української природи, із глибокою повагою та зачаруванням постають у його поезіях образи рослин, птахів та звірів. М. Зеров [3] наголошував на тому, що, змальовуючи природу, Яків Щоголев подає багату “номенклатуру” степових флори та фауни, наводить численні назви рослин, птахів, звірини, які побутують у народі, а також, характеризуючи природні явища, здійснює досить точні детальні описи. Недарма М. Рильський назвав Щоголева “незрівнянним майстром пейзажу в українській поезії” [4, 231].

До другої групи пейзажних поезій відносяться такі твори, про які А. Погрібний зазначав: “У навколишніх пейзажах поет прагнув дошукатися таємниць людського буття” [11, 150]. О. Лапко з цього приводу наголошує: “в поезії Я. Щоголева образ природи розкриває свою художню семантику у складі опозиції, у протиставленні світу людей <...>, що оприявнюють авторську позицію щодо багатьох моральних, соціальних <...> питань” [8, 103]. Дійсно, через картини природи Яків Щоголев подає свої думки щодо історичного минулого України, виражає своє ставлення до низки соціальних та моральних проблем.

У пейзажній ліриці Якова Щоголева звучить потужний патріотичний струмінь. Так, у поезії “Багато мочі і краси” краса та неперевершеність української природи протиставляються природі екзотичних країн:

<i>...Свої ми маємо краси</i>	<i>І той же вітер над пісками,</i>
<i>В чарівній природі України:</i>	<i>І в нетрях вохкість і покій,</i>
<i>І ті ж тропічні ліси</i>	<i>І спеку сонця в день палкий</i>
<i>З багатолистими деревами,</i>	<i>Понад безкраїми степами [14, 91].</i>

Здебільшого з описом степу у Якова Щоголева пов'язані різноманітні фантазії на тему минулого України. У віршах, присвячених героїчному минулому українського народу, зокрема Запорізькій Січі, немає оспівування конкретних історичних подій чи осіб, у них відтворено загальні риси козацтва, їх побут, звичаї, специфічний спосіб життя. Романтично забарвлена тема козацтва постає у поета в таких віршах: “Неволя”, “Орел”, “Хортиця”, “В степу” та інших.

У пейзажі українського степу вбачаються поету картини минулих баталій, боротьба славетних козаків проти турецьких завойовників: “...Степ іде за степом / І кінця немає; / Вітер над травною / Вітра доганяє... / Так мені здається, / Що он-он стрілою / Козаки майнули / Слідом за ордою...” [14, 106].

У поезії “Неволя” автор змальовує тугу невольного козака за рідною землею, за чистим полем та вільним життям:

<i>...Пустіть мене, пустіть мене</i>	<i>Я уздою золотою</i>
<i>В поле на дорогу.</i>	<i>Коня зануздаю;</i>
<i>Вітром буйним пронесуся</i>	<i>В поле на дорогу...</i>
<i>До рідного краю...</i>	<i>Зійде сонце в чистім полі –</i>
<i>Не пускають козаченька</i>	<i>Я його не стрічу... [14, 264].</i>

Через сприйняття картин природи у таких поезіях як “Колодязь”, “Квітка”, “Марево”, “Рокита” “Чумак”, “Осінь”, “Ялта”, “Чом не дали долі”, “Безрідні” поет подає своє розуміння буття людини, її тяжкої долі та страждань. У поезії “Квітка” у персоніфікованому образі квітки уособлюється незахищеність та самотність людини у світі:

... Даве мені біле тілечко латаття, Листя моє чорна хвиля роздирає.
Аір його ріже: Холод мене ниже [14, 103–104].

Також як алегоричний образ у поезії “Безрідні” постає природа, яка сумує через загибель козака:

...Одне тільки й побаче нас Зозуленька вранці;
Сонечко із неба. Стануть вिति-голосити
Стане жалібно кувати Вовки-сіроманці [14, 43].

У поезії “Осінь”, змальовуючи згасання та вмирання природи: “Все, що зеленіло, / В’яне й умира; / Умира безслідно, – / Та воно й пора!” [14, 116], Щоголев наголошує на тому, що людське життя не має таких чітких циклів, воно може зупинитися будь-якої хвилини: “Квітці хоч і осінь, / Так і літо є; / Людям же й без літа / Осінь настає” [14, 116]. Близькою за звучанням є і поезія “Ялта”, у якій на тлі екзотичних кримських пейзажів поет розмірковує про передчасну смерть людини:

Казали: Ялта – Криму цвіт, – ...Я бачу німіч, блідий вид
Над нею краще сонце гріє І щокі, червінем покриті, –
І инше небо, инший світ... Як є – захід, один захід
...Сюди б спішити тільки тим, І з ним благанне – “жити, жити!”
Хто в світі все, що можна, має:... [14, 91–92].

У поезіях Яків Щоголев на тлі природи та у безпосередньому взаємозв’язку з природою змальовує просту людину, зокрема, як зазначав М. Бондар, “<...> ті типи, чий рід захоплені чи трудових занять такі контакти має своєю суттю” [1, 512]. Так, у вірші “Рибалка” поет у картину природи вписує зображення процесу праці простого рибалки:

Вдарю раз веслом і вдруге, Гей, пливе старий рибалка:
Човен воду розсіче Розігнись, очерети;
І на дві руки доріжка Роступись, густе латаття,
Поза човном потече. Дайте човнику пройти... [14, 71].

Яків Щоголев підіймає проблему протиставлення природи та цивілізації, наголошуючи на тому, що незаймана дика природа руйнується від людського втручання (поезії “На зрубі”, “Колодязь”, “Климентові млини”). У поезії “Колодязь” зазначаються пагубні наслідки втручання людини у життя природи:

І буде та вода і чиста і сцілюща, Він береги мої, тепер травкою вкриті,
Поки круг мене ліс, яружини і пуща, Вмурує в каміні...
А зробе стежку чоловік, – Так мулом воду забанить!...
І я потрачу силу лік. [14, 215].

Мотиви природи, за визначенням М. Зерова [3, 317], стоять на першому місці й в інтимній ліриці Якова Щоголева. Усі любовні поезії митця пройняті почуттями смутку, печалі, страждання за втраченим коханням. Такі настрої звучать у поезії “Пляц”, де спочатку оповідається про зустріч двох закоханих на лоні мальовничої природи:

*Я пам'ятаю вечір темний
Тепер далекої весни,
Зелений берег, ліс таємний,
Смоляні пахощі сосни.*

*З мого проквітчаного пляца
Я ждав тебе. Тії пори
Од брам далекого палаца,
Як сарна, збігла ти з гори... [14, 187].*

Але закоханим не судилося бути разом: "...А без кінця нема нічого / На обездоленій землі: / Не стало серця дорогого, / Сподія смеркла в темній млі..." [14, 188]. Гине кохання і разом з тим плач, свідок любовних признань, заростає бур'янами:

*А пляц, що повний був квітками,
Тепер плодив кубла гадюк,*

*І над помрілими лугами
З сосни драпежний каркав кряк... [14, 188].*

У поезії "Чом не дали долі" розквіт весняної природи постає контрастом дівочій недолі: "Круг мене весна пишиться, / Кожній травці любощ сниться, / Квітка п'є росинку чисту / І шепоче лист до листу; / Сонце озеру сіється, / Коло рибки рибка в'ється, / Птах, що крихту серця має, / Милу піснею вітає! / А моя весна настала / Без привіту, та й пропала!..." [14, 178].

Отже, у пейзажних творах, що належать до другої групи, Яків Щоголев на фоні природи подає роздуми про людське існування. Змальовуючи красу природи, поет усвідомлює недосконалість людського світу, розуміючи, що сучасна людина втрачає споконвічний зв'язок із природою, і, можливо, саме через це втрачає і саму себе.

Проаналізувавши творчу спадщину Якова Щоголева, можна зробити **висновок**, що письменник у своїх творах, на тлі майстерного змалювання пейзажів рідної природи, піднімав важливі теми та проблеми, характерні для тогочасної української літератури. Природа у поезіях митця порівнюється із життям людини, виступає контрастом до життєвих обставин, до випробувань долі. Таке змалювання природи було характерне для романтизму, а отже, свідчить про зв'язок творчості Якова Щоголева із романтизмом XIX століття.

"Пізній романтик" Яків Щоголев, плідно використовуючи набутки фольклору, української та світової літератур, поєднуючи елементи романтизму та реалізму, формував свій власний особливий творчий метод. Замилування красою рідної Слобожанщини було одним із найулюбленіших мотивів поезії митця.

Перспективним для подальшого вивчення є питання різноманітності тем та мотивів поезії Якова Щоголева в контексті українського романтизму.

Література

1. Бондар М. Яків Щоголев // Історія української літератури XIX століття : підручник : у 2 кн. / [М. Г. Жулинський, М. П. Бондар, Т. І. Гундорова та ін.] ; за ред. М. Г. Жулинського. – К. : Либідь, 2006. – Кн. 2. – С. 505–522.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 538 с.
3. Зеров М. "Непривітаний співець" (Я. Щоголів) // Зеров М. Твори : у 2 т. / Микола Зеров. – Т. 2 : історико-літературні та літературознавчі праці. – К. : Дніпро, 1990. – С. 294–323.
4. Історія української літератури другої половини XIX ст. / за ред. В. М. Поважної, М. С. Грицяя. – Вид-ня 2-ге – К. : Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання "Вища школа", 1986. – 432 с.
5. Каспрук А. Яків Щоголів: нарис життя і творчості / А. Каспрук. – К. : Видавництво АН УРСР, 1958. – 119 с.

6. Куліш П. Первоцвіт Щоголева і Кузьменка / Пантелеймон Куліш // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія : у трьох кн. : навч. посібник / за ред. П. М. Федченка. – Книга перша. – К. : Либідь, 1996. – С. 301–303.
7. Лапко О. А. Релігієсофське осмислення буття людини в поезії Якова Щоголева / О. А. Лапко // Вісник Львівського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 3. – С. 98–104.
8. Лапко О. А. Художня функція образу природи в поезії Якова Щоголева / О. А. Лапко // Вісник Львівського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 14. – С. 96–104.
9. Маленко О. Український романтизм: філософія, естетика, поетика / О. Маленко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 2. – С. 4–7.
10. Наєнко М. Про пафосний романтизм ... без пафосу / Михайло Наєнко // Слово і Час. – 2005. – № 9. – С. 78–81.
11. Погрібний А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості / А. Погрібний – К., 1986. – 166 с.
12. Софронова Л. А. Культура сквозь призму поезики / Л. А. Софронова – М. : Языки славянских культур, 2006. – 832 с.
13. Сумцов Н. Щоголев (Яков Иванович) / Николай Сумцов // Энциклопедический словарь / Брокгауз, Ефрон. – СПб., 1904. – Т. 79. – С. 88–89.
14. Щоголів Я. І. Твори. Повний збірник з ілюстраціями / Я. І. Щоголів – Х. : Видавництво САГА, 2007. – 342 с.
15. Яценко М. Т. Романтизм / М. Т. Яценко // Історія української літератури ХІХ століття : у 2 кн. : підручник / за ред. М. Г. Жулинського. – Кн. 1 – К. : Либідь, 2005. – С. 230–286.

Анотація

У статті досліджується творча індивідуальність Я. Щоголева у розробці романтичного пейзажу. Відзначається, що пейзажний мотив проходить крізь увесь поетичний доробок митця, а сам поет постає майстром пейзажної лірики.

Ключові слова: пейзажна лірика, романтизм, риси романтизму, мотив.

Аннотация

В статье исследуется творческая индивидуальность Я. Щоголева в разработке романтического пейзажа. Отмечается, что пейзажный мотив проходит через все поэтическое наследие творца, а сам поэт выступает мастером пейзажной лирики.

Ключевые слова: пейзажная лирика, романтизм, черты романтизма, мотив.

Summary

The creative personality Yakiv Shchogolev in the development of a romantic landscape investigates in the article. It is noted that the landscape motif go through all the poetic legacy of the creator, and he therefore favored a master of landscape poetry.

Keywords: pastoral poetry, romanticism, features romantic, motif.

УДК 82 (477) "18" (092)

Колкутіна В.В.,

кандидат філологічних наук,

Південноукраїнський національний педагогічний університет

ТЛУМАЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТА БІБЛІЙНИХ "ВІЧНИХ ІДЕЙ" ДМИТРОМ ДОНЦОВИМ – ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЕМ (ЗА КНИГОЮ "ДВІ ЛІТЕРАТУРИ НАШОЇ ДОБИ")

Упродовж останнього десятиліття творчість Д. Донцова була досліджена в історичному, ідеологічному, суспільно-політичному аспектах. А от як автор глибоких